

Nuo gyvūnų teisinės apsaugos iki savarankiškų jų teisių – tarp moralinės ir teisinės sąmonės. Besikeičiantis požiūris remiantis administracinių teismų praktika

Anna Kalisz

<https://orcid.org/0000-0001-9855-0067>
Maria Curie-Skłodowska University, Poland
Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto
Teisės ir administravimo fakulteto
Informacinių technologijų teisės ir teisės profesijų katedros docentė
Habilituota teisės mokslų daktarė
Marii Curie-Skłodowskiej a. 5, 20-031 Liublinas, Lenkija
El. paštas: anna.kalisz@mail.umcs.pl

Dorota Pawlicka

Supreme Administrative Court of Poland, Poland
Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo darbuotoja
Gabriela Piotra Boduena g. 3/5, 00-011 Varšuva, Lenkija
El. paštas: dpawlicka@nsa.gov.pl

Šiame straipsnyje mėginama išanalizuoti galimybes ir poreikį Lenkijos teisėje suteikti gyvūnams, kaip teisės subjektams „neasmenims“, subjektiškumą ir nurodyti atitinkamą teismų (*inter alia*, administracinių teismų) praktiką šiuo klausimu. Straipsnis parengtas vykdant Nacionalinio mokslo centro finansuojamą mokslinių tyrimų projektą Nr. 2017/27/L/HS5/03245 „Constitutional Consciousness as a Remedy for the Crisis of Discourse and Democracy Deficit in the European Union“ (Nr. DEC-2017/27/L/HS5/03245).

Pagrindiniai žodžiai: socialinė sąmonė, jaučiantys gyvūnai, teisinė gyvūnų apsauga, gyvūnų teisės, konstitucinė apsauga, administracinių teismų praktika.

From Legal Protection towards Animal Rights: Between Moral and Legal Consciousness. Evolution of Approach on the Example of Administrative Case Law

This article undertakes to analyse the possibility and necessity of empowering animals, as ‘non-personal’ subjects of law, with subjectivity in Polish Law, and to indicate the relevant case-law of the courts (*inter alia*, administrative courts) in this regard. This article was prepared as part of the framework of the National Science Centre funded research project No. 2017/27/L/HS5/03245 *Constitutional Consciousness as a Remedy for the Crisis of Discourse and Democracy Deficit in the European Union* (No. DEC-2017/27/L/HS5/03245).

Keywords: social consciousness, sentient animals, legal protection of animals, animal rights, constitutional protection, administrative case law.

Received: 21/04/2023. Accepted: 05/07/2023

Copyright © 2023 Anna Kalisz, Dorota Pawlicka. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

„... Iki šiol ... filosofija ir psichologija mus monadizavo. Monadinė žmogiškoji būtybė, pavienė esybė, „įmesta į būtį“, iškilo vienišai virš kitų ... gyvūnų karalysčių it „kūrinijos vainikas“ (Tokarczuk, 2020, p. 27)

Pastaraisiais¹ metais visuomenė vis geriau įsisąmonina aplinkos ir gamtos apsaugos svarbą² (nors ir neapsieinama be prieštaravimų, pavyzdžiui, diskusijų dėl antropogeninės klimato kaitos atveju). Nors jau daugelį metų moksle atsiranda atskirų gamtos elementų teisių ir subjektiškumo pripažinimo koncepcijų (Bieluk, 2020, p. 11–23), jos vis dar laikomos avangardiniais balsais. Įdomu tai, kad, neįskaitant reglamentavimo Naujojoje Zelandijoje, Indijoje ir Pietų Amerikoje, – Europos teisinėje srityje šie balsai nerado atspindžio, o tai gali būti susiję su antropocentriškais ir individualistiškais europinės kultūros orientyrais.

Didžiausias visuomenės emocijas kelia palyginti naujas³ gyvūnų teisinio subjektiškumo klausimas, egzistuojantis šalia kiek labiau įsitvirtinusio jų teisinės apsaugos klausimo⁴. Gyvūnų teisinė apsauga⁵ (kaip ir apskritai aplinkos ar gamtos apsauga, visų pirma yra reglamentuojama administracinės teisės, nors šios elementų taip pat aptinkama baudžiamojoje bei civilinėje teisėje) nėra naujas reiškinys. Ji taip pat nėra tapati gyvūnų teisėms *in statu nascendi*⁶. Abiejų kategorijų bendras vardiklis yra „teisės į laisvę nuo kankinimo“ pripažinimas, nes abiejose pripažįstama, kad gyvūnas yra gyva ir sąmoninga būtybė (ta prasme, kad gali patirti ir kančią, ir gerovę). Vis dėlto šios sąvokos labai skiriasi savo taikymo sritimi, be to, jos grindžiamos netapačiomis aksiologinėmis ir etinėmis prielaidomis.

Kadangi teisinė apsauga netapatinama su subjektiškumu, visų pirma verta paklausti, kas gi yra „subjektiškumas“. Pirmiausia galima kalbėti apie jutiminę-pažintinę ir teisinę sąvokos reikšmę. Pagrindinė subjektiškumo apibrėžtis yra „jutiminis-pažintinis subjektiškumas (kuris ... taip pat yra klasikinis filosofinių svarstymų objektas). Subjektiškumas kaip disponavimas subjektyviais jūtimais suponuoja veiką ..., t. y. imtis veiksmų, o ne automatiškai juos atlikti Stuburinių gyvūnų jutiminiu-pažintiniu subjektiškumo pagrindu ... žmoguje išsivystė asmeninis subjektiškumas ..., kuris remiasi priežastingumo ir atsakomybės supratimu Subjektiškumas, atsirandantis iš protinių gebėjimų, yra objektyvus evoliucionavęs kai kurių gyvūnų bruožas ..., kuris gali būti galutinai apibrėžtas (nors tai

¹ Tekstas lenkų kalba paskelbtas leidinyje „*Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*“, 2022, Nr. 2, p. 38–53.

² Lenkijos teisė skiria aplinkos apsaugą (2001 m. balandžio 27 d. Aplinkos apsaugos įstatymas (suvestinis tekstas: Dz. U. 2020, 1219 pozicija), toliau – p.o.š.) bei gamtos apsaugą (2004 m. balandžio 16 d. Gamtos apsaugos įstatymas (Dz. U. 2021, 1098)). Teisinė aplinkos sąvoka, be kita ko, apima atsinaujinančius elementus, pavyzdžiui, gamtą, ir neat-sinaujinančius elementus, pavyzdžiui, klimatą.

³ Kita vertus, už gyvūnų teises jau XIX a. pasisakė Jeremy Benthamas, rašydamas: „Gal ateis diena, kai likusiems gyviams sutvėrimams bus suteiktos teisės, kurias iš jų gali atimti tik tironijos ranka“ (Bentham, 1958, p. 418–419). Būtent iš šios jo minties galima daryti išvadą, kad gebėjimas jausti kančią ir malonumą yra sąmonės elementas, iš čia formuojasi interesai, žr. p. 60. Plačiau apie gyvūnų teisių idėjos raidos istoriją žr.: Singer, 2018, p. 60; Probucka, 2013. J. Benthamo koncepcija, nurodanti, kad santykiai su gyvūnais turėtų būti grindžiami pripažinimu, jog šie geba jausti kančias, buvo pirmasis rimtas bandymas į žmonių ir gyvūnų santykių problemą pažvelgti per gyvūnų interesų prizmę (tai, beje, nereiškę, kad gyvūnai neturi būti naudojami (įskaitant žudymą) žmonių poreikiams tenkinti). Filosofas taip pat lygino vergų ir gyvūnų teisinį subjektiškumą, žr. straipsnį Danilowicz, 2020, p. 7–27.

⁴ Gyvūnų teisinės apsaugos tradicija, kurią iš esmės sudaro draudimas žiauriai elgtis su gyvūnais, Lenkijoje atsirado 1920 m., kai buvo paskelbtas 1928 m. kovo 22 d. Lenkijos Respublikos Prezidento potvarkis dėl gyvūnų apsaugos (1932 m. Įstatymų leidinys, Nr. 42, 471, su pakeitimais). Kankinimo sąvoka neapėmė eksperimentų su gyvūnais mokslo tikslais. Vis dėlto, atsižvelgiant į teisės akto priėmimo laikotarpį, jis neabejotinai gali būti laikomas pažangiu ir humanišku norminiu aktu.

⁵ Įskaitant 1997 m. rugpjūčio 21 d. Gyvūnų apsaugos įstatymą (suvestinis tekstas Dz. U. 2020, 638), toliau – u.o.z.

⁶ Nors gyvūnų teisių idėjos ištakos siekia Romos imperiją antrojo ir trečiojo mūsų eros amžių sandūroje, garsus teisininkas Ulpianas *ius animalium* laikė *ius naturale* dalimi: plačiau žr. Probucka, 2013, p. 9, 21.

nebūtinai reiškia visiškai suprastas ar paaiškintas) biologinėmis sąvokomis. Tai taip pat turi akivaizdžių pasekmių jutiminį ir pažintinį subjektiškumą turinčių būtybių etiniam statusui, nepriklausomai nuo jų biologinės rūšies (Elżanowski, Pietrzykowski, 2013, p. 19). Kita vertus, teisinis subjektiškumas kyla iš teisės *per se*. Tai „kiekvienam atveju yra įstatymų leidėjo sprendimas, atspindintis jo pripažintus moralinius ir faktinius įsitikinimus. Įvairiose teisinėse sistemose tokių subjektiškumą buvo (ir tebėra) atsisakoma suteikti ne tik daugeliui neabejotinų jutiminio-pažintinio subjektiškumo turėtojų, bet ir visiško asmeninio subjektiškumo turėtojams (pvz., vergams, moterims, apatridams ...). Žvelgiant per šiuolaikinių žinių ir etikos normų prizmę, nesunku išvelgti tokių išimčių neracionalumą. Be to, šiuolaikinės kognityvinės psichologijos, neuromokslų ir evoliucinės biologijos žinios suteikia labai svarių argumentų, kodėl bent jau stuburiniams gyvūnams reikėtų suteikti teisinį subjektiškumą, kalbant apie pagrindines teises, ginančias jų elementarius interesus.“ (Elżanowski, Pietrzykowski, 2013, p. 20).

Gyvūnų moralinio ir teisinio statuso klausimas išliko filosofinės ir teisinės minties periferijoje maždaug iki XX a. antrosios pusės, o Lenkijoje – net iki paskutinių to amžiaus metų⁷. Šiandien gyvūnų teisių idėja domisi ne tik teisės ar filosofijos, bet ir teologijos atstovai⁸. Norint holistiškai aptarti gyvūnų teisinės apsaugos klausimą, reikėtų pasitelkti ir daugelį kitų mokslo sričių, pavyzdžiui, biologiją, istoriją, sociologiją, psichologiją, nes, kaip pažymima literatūroje, šis klausimas yra tarpdisciplininio pobūdžio (Kuszlewicz, 2019, p. 21). Šiame darbe daugiausia dėmesio skiriama teisiniams, filosofiniams ir etiniams klausimams. Vis dėlto, nors pastaraisiais metais šioje srityje įvyko pokyčių, jie visų pirma yra teorinio pobūdžio, t. y. paliečia tik etikos koncepcijas ir socialinės sąmonės pokyčius, palikdami nuošalyje teisės aktų lygmenį. Šiuo metu gyvūnų statusas Lenkijos teisinėje sistemoje (nors jis reglamentuojamas daugiau nei dviejuose šimtuose norminių aktų (Chmielarz-Grochal, Sulkowski, 2021, p. 4)) pozicionuojamas maždaug tarp objekto ir subjekto: nėra dereifikacijos instituto, ką jau kalbėti apie personifikavimą.

Teisinė sąmonė (galima sakyti, „pozityvistinė teisinė sąmonė“) keičiasi labai lėtai, o tai vis dar atsispindi įstatymų leidėjų utilitaristiniame požiūryje į gyvūnus, su sąlyga, kad gyvūnai neturi patirti nereikalingų kančių. Kita vertus, vystosi moralinė sąmonė, kuri, kaip paprastai būna, lenkia teisinę sąmonę ir skatina suvokti gyvūnus kaip subjektus, kurių vertė palyginama su žmogiškąja, t. y. kaip nežmogiškas būtybes, turinčias savo orumą, taigi kaip subjektiškumo turėtojus. Būtent iš moralinės sąmonės kyla teisiniai postulatai.

Šiame kontekste verta pažymėti, kad šio teksto autorės neturi bendros etinės nuomonės ir pateikia dvi pozicijas: poziciją, turinčią pasaulietinių ir radikalių elementų (pagrįstą gyvū būtybių aksiologinės lygybės prielaida), ir poziciją, artimą ekologiškai orientuotai krikščioniųbei ir pagrįstą reformistine koncepcija (t. y. leidžiančią gauti naudos iš gyvūnų turėjimo) (Probučka, 2013, p. 11–12). Tačiau, nepaisant šių skirtumų, abi autorės pripažįsta Lenkijos teisinės tvarkos nenuoseklumą, kuri, nors ir turi pažangių elementų gyvūnų teisių srityje, palieka daug erdvės tolesniam būtinam reguliavimui, įskaitant konstitucinį reguliavimą.

Pagal Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalį, „gyvūnas, kaip jaučianti būtybė, galinti jausti kančią, nėra objektas. Žmogus privalo jį gerbti, saugoti ir globoti“, o to paties straipsnio 2 dalyje patikslinama, kad „jei klausimas neregamentuojamas įstatyme, tokiu atveju gyvūnams *mutatis mutandis* taikomos nuostatos, susijusios su daiktai“. Taigi iš pačios Gyvūnų apsaugos įstatymo

⁷ Lenkijos teisinėje literatūroje vienas pirmųjų tekstų, kuriame nagrinėjamas aptariamas klausimas, buvo studija: Ūctowska, 1997.

⁸ Žr. daugybę šaltinių šia tema, pvz., popiežiaus Pranciškaus 2015 m. enciklika *Laudato si'* (vadinamoji žaliąji enciklika), taip pat proekologinės analizės pagal judėjų-krikščionių tradicijas, pristatytos protestantų teologų, tokių kaip Linzey, (vertimas lenkų kalba *Teologia zwierząt* išleistas Krokuvoje 2010 metais, o originalas – Čikagoje 1994 metais), o Lenkijoje, pavyzdžiui, Uglorz, 2010, pagaliau garsioji populiarioji mokslinė pozicija, pateikta Hołownia, 2018.

bendrosios dalies matyti, koks dviprasmiškas Lenkijos teisėje išlieka atitinkamo statuso suteikimas gyvūnams. Įstatyme aiškiai teigiama, kad „gyvūnas nėra daiktas“, tačiau kartu gana plačiai kalbama apie su daiktais susijusių nuostatų taikymą; tai patvirtina, kad reifikacija tebėra vienas iš būdų, kuriais Lenkijos teisėje reglamentuojamas gyvūnų teisinis statusas. Toks požiūris koreliuoja su teiginiu, kad „normatyvinė objekto dereifikacija *ipso facto* nereiškia jo personifikacijos“ (Nazar, 2002, p. 134). Taigi įstatymų leidėjas, įvedęs gyvūnų dereifikacijos sąvoką, neišsprendė po to kylančio klausimo dėl jų teisinio statuso bei taip sukūrė didelę teisinę spragą, kurią teko užpildyti pirmiau cituota nuoroda (Danilowicz, 2020, p. 18). *Ergo*: gyvūnas nėra daiktas, tačiau individualios gyvūnų teisės – priešingai nei jų apsauga rūšies lygmeniu – Lenkijos teisės aktuose reglamentuojamos tik iš dalies. Kitaip tariant, Lenkijoje pagrindinės koncepcijos pagrindas yra įstatymų leidėjo įsitikinimas, esą gyvūnas nėra daiktas, bet kartu neturi teisinio subjektiškumo (Kuszlewicz, 2021, p. 38–39).

Šiame straipsnyje mėginama išanalizuoti galimybes ir poreikį Lenkijos teisėje suteikti gyvūnams, kaip teisės subjektams „neasmenims“, subjektiškumą ir nurodyti atitinkamą teismų (*inter alia*, administracinių teismų) praktiką šiuo klausimu.

1. Požiūris į gyvūnus istorinėje perspektyvoje

Europos kultūroje aksiologinį utilitaristinio požiūrio į gyvūnus pagrindą suteikia ne tik iš Biblijos kylanti (ir – kaip teigia jau minėti pavyzdiniai krikščioniškosios minties atstovai – visiškai klaidinga!) judėjų-krikščionių religinė tradicija, siūlanti „padaryti žemę sau pavaldžią“⁹, bet ir pasaulietinė filosofija. Paminėtina Tomo Akviniečio iš Aristotelio pasiskolinta ikikrikščioniškoji būtybių hierarchijos teorija (pagal kurią mažiau tobulos būtybės natūraliai tarnauja tobulesnėms), karteziškasis kūno ir sielos dualizmas (teorija, pagal kurią gyvūnai neturi sielos)¹⁰, pagaliau kantiškasis gyvūnų „moralinio subjektiškumo“ neigimas, esą jie yra būtybės, neturinčios laisvos valios (nors gyvūnų atžvilgiu žmogus neturi jokių pareigų, bet vis dėlto šie neturėtų patirti nereikalingų kančių)¹¹. Taigi gyvūnai turėjo *griežtai* instrumentinę vertę: toks požiūris iki šiol turi akivaizdų, stiprų poveikį gyvūnų suvokimui, taip pat vis dar aiškiai matomas jų naudojimo praktikoje (daugiausia gamybos tikslais, kai jie yra laikomi būtent „produktu“, taip apibrėžiami bei traktuojami). Toks požiūris taip pat atsispindi gyvūnų teisiniame statuse. Iš tiesų, Europos teisės tradicijoje gyvūnai daugiausia yra žmogaus teisių objektas, visų pirma kylantis iš nuosavybės teisės instituto.

Istorinės išimties, demonstruojančios subjektišką elgesį su gyvūnais, anaipatol nebuvo šlovingos ir daugiausia buvo susijusios su jų baudžiamąja ir kanonine atsakomybe. B. Chassenee rašė apie gyvūnų atsakomybę pagal kanonų teisę ir galimybę juos *ekskomunikuoti* veikale *De excommunicatione animalium insectorum* (1531 m.), kuriame pasakojama apie nuo XIII a. per Europą nusiritusią keturkojų ir net parazitų bei „visokių kenkėjų“, tariamai atsakingų už žmonių mirtį, kuriozinių teismų bangą¹². Paskutiniai teismo procesai vyko ir nuosprendžiai gyvūnams buvo paskelbti XX a. pradžioje¹³.

⁹ Tačiau verta atkreipti dėmesį, kad minėtoje enciklikoje „*Laudato si*“ yra paaiškinimas, jog Žemė „patikėta žmonėms, o ne jiems pavaldi“, o tai reiškia pareigą rūpintis pačia planeta ir kitomis joje gyvenančiomis rūšimis.

¹⁰ Viena vertus, gyvūnų sąmonės arba, kaip ji buvo vadinama Apšvietos laikotarpiu, „jautrumo“ neigimą, be kita ko, kritikavo Volteras. Kita vertus, yra ir šiuolaikinių teorijų, kvestionuojančių šį gebėjimą dėl to, kad esą jam trūksta savimonės elemento.

¹¹ Platesnę istorinę filosofinių požiūrių į gyvūnų padėtį apžvalgą pateikia Pietrzykowski, 2005, p. 330–335.

¹² Plačiau apie gyvūnų teisinės (pirmiausia baudžiamosios) atsakomybės istoriją žr. Gogūoza, 2017, p. 63–78. Pirmasis apie tai rašė E. P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, Niujorkas, 1906.

¹³ 1916 m. Tenesio valstijoje buvo įvykdyta vieša egzekucija drambliui, apkaltintam ir nuteistam už savo prižiūrėtojo nužudymą.

Pirmosios tendencijos, kuriomis buvo siekiama sistemiškai gerinti gyvūnų padėtį, ir pirmieji jų teisinės apsaugos elementai atsirado XIX a., kuris laikomas „mokslo amžiumi“¹⁴. Vis dėlto šios tendencijos buvo grįstos užuojauta kenčiantiems gyvūnams, o ne moksliniu gyvūnų padėties „įvertinimu“.

Tik mažiau nei prieš pusę amžiaus Peteris Singeris (Singer, 2018) (šiandien laikomas reformatorių pozicijos atstovu) pasiūlė požiūrį, kad egzistuoja gyvūnų interesai, kurie turėtų būti gerbiami ir saugomi, o Tomas Reganas suformulavo pagrindinę radikalios koncepcijos tezę, kad gyvūnai ar bent jau kai kurie iš jų, kaip ir žmonės, turi prigimtines moralines teises, kurias (analogiškai žmogaus teisėms) turėtų pripažinti įstatymų leidėjas (Regan, 1983). Net jei jie yra vadinamieji pasyvūs moralės subjektai, t. y. jų elgesys nėra vertinamas gėrio ar blogio kategorijomis, jie išlieka gyvenimo subjektais, suvokiančiais savo egzistenciją ir turinčiais prigimtinę vertę bei iš to išplaukiančias teises. Atitinkamai jie negali būti laikomi tik priemonėmis, skirtomis išoriniams (jų atžvilgiu) žmogaus tikslams įgyvendinti (Regan, 1983, p. 248–249), bet turėtų būti traktuojami kaip aktyvūs moraliniai subjektai, o tai reiškia, kad žmonės, gebantys priimti sąmoningus sprendimus, turi atitinkamas pareigas, koreliuojančias su šių gyvūnų teisėmis. Iš to išeina, kad gyvūnų vertės ir jų teisių pripažinimas turėtų paskatinti ne tik jų teisių įteisinimą, ne tik jų egzistavimo pagerinimą, bet ir visų nežmogiškų būtybių išnaudojimo įvairiomis formomis panaikinimą. Didžiausias skirtumas tarp atsižvelgimo į gyvūnų interesus ir pagarbos jų teisėms yra tas, kad subjektinės teisės turi būti traktuojamos kaip viršesnės už įvairius „įprastus interesus“. Tokio samprotavimo pasekmė – radikalus elgesio su gyvūnais pasikeitimas, įskaitant teisinį draudimą vartoti mėsą, medžioti ar naudoti mokslo tikslais. Iš tiesų, jei gyvūnai laikomi atskirais moralės subjektais, turinčiais savo teises, tuomet žmogaus malonumas, gaunamas, pavyzdžiui, valgant jų mėsą, negali nusverti jų teisės į gyvybę, laisvę ar draudimą kelti skausmą ir kančias (Pietrzykowski, 2007, p. 92–93, 100–103)¹⁵.

Nuo praėjusio šimtmečio septintojo dešimtmečio pabaigos ir aštuntojo dešimtmečio pradžios pastebimas ryškus teorijų ir pastangų pagerinti gyvūnų padėtį (įskaitant teisinę padėtį), vadinamų tiesiog gyvūnų išlaisvinimo judėjimu, vystymasis¹⁶. „Kai kurių filosofų nuomone, gyvūnų išlaisvinimo judėjimų atsiradimas ir vystymasis gali būti įrodymas, kuris, nepaisant daugelio nuomonių, patvirtina tezę, kad žmogaus pažanga moralės srityje vis dėlto yra įmanoma ir kad praktika, kuri anksčiau buvo laikoma savaime suprantama ir pateisinama, laikui bėgant gali būti pripažinta neatitinkančia elementariausių etikos normų.“ (Pietrzykowski, 2005, p. 349). Ši raida pasireiškia būtent tuo, kad palaipsniui naikinamos tokios subjektų kategorijos, kurioms nesuteikiamas pripažinimas, įskaitant teisinį, bei į kurių interesus neatsižvelgiama. Atrodo, kad veiksnys, kuris nulemia šį pripažinimą, yra sąmonė, net jei ji egzistuoja tik tokia primityvia elementaria forma kaip gebėjimas jausti kančią ar gerovę. Priklausymas jaučiančių būtybių bendruomenei, galinčiai suvokti savo kančią, reiškia ne tik teisę nebūti pripažintam daiktu, bet ir teisę nebūti traktuojamam taip, tarsi būtum daiktas.

Gyvūnų interesai ir teisės gali kirstis su žmogaus interesais ir teisėmis, tačiau jų negalima ignoruoti ar laikyti iš anksto *prastesne* kategorija. Pagarba interesams savo ruožtu lemia jų reguliavimą ir teisinę apsaugą bei jų išraišką individualių teisių pavidalu. Gyvūnų teisių idėja gali ir paprastai turi,

¹⁴ Verta prisiminti, kad 1864 m. Varšuvoje įkurta Gyvūnų apsaugos draugija buvo antroji tokia organizacija pasaulyje po 1832 m. įkurtos *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* (RSPCA), ankstesnė už 1866 m. įkurtą *American Society for the Prevention of Cruelty to Animals* (ASPCA). Visos šios organizacijos buvo įkurtos anksčiau nei organizuota vaikų teisių apsauga: pirmą kartą tokios apsaugos (aštuonmetės Mary Ellen Wilson iš Baltimorės atžvilgiu) atvejį istoriškai užfiksavo ASPCA 1874 m. Vėliau, XIX a. pabaigoje, taip pat buvo išleistas H. Salta veikalas „*Animals' Rights Considered in Relation to Social Progress*“, Londonas, 1892.

¹⁵ Iš naujesnės literatūros žr. Pietrzykowski, 2019.

¹⁶ Be P. Singer, T. Regan ir A. Linzey, atsižvelgiant į reformatorių ir radikalų skirtumus reikėtų paminėti ir B. E. Rollin, G. L. Francione, M. Rowlands, S. M. Wise ar D. DaGrazia, S. Best ir S. R. L. Clark.

nors neprivalo turėti, „moralinių teisių“ potekstę – pakanka pripažinti, kad gyvūnai yra gyvos būtybės, suvokiančios skausmą ar malonumą.

Taigi, filosofijoje išryškėjo dvi pagrindinės minties kryptys. Pirmoji – dereifikacijos teorija, t. y. diferencijuotas gyvūnų teisinis statusas lyginant su daiktais, galinčiais būti nuosavybės objektu, o antroji – jų teisinio statuso nustatymas laikantis individualizavimo principo, t. y. taip, kaip tai daroma su žmogaus subjektinėmis teisėmis¹⁷. Šiuo metu ne tik teisinė apsauga, bet ir gyvūnų teisės reglamentuojamos įvairiais teisės aktų lygmenimis – tarptautiniu, Europos ir nacionaliniu (pastaruoju atveju ne tik įstatyminiu, bet ir (nors ir rečiau) – konstituciniu lygmeniu).

Europos teisė (čia suprantama tiek kaip regioninio pobūdžio tarptautinė teisė (Europos Tarybos teisė, ES teisė), tiek kaip Europos valstybių nacionalinė teisė) vis dar grindžiama gyvūnų teisinės apsaugos samprata, kuri kyla iš jų dereifikacijos, o ne personifikavimo.

Europos Tarybos rėmuose pasirašyta daug tarptautinių sutarčių dėl teisinės gyvūnų apsaugos, tarp kurių galima paminėti tokias konvencijas kaip Europos konvenciją dėl gyvūnų apsaugos tarptautinio vežimo metu (1968 m.), Europos konvenciją dėl ūkinės paskirties gyvūnų apsaugos (1976 m.), Europos konvenciją dėl skerdžiamų gyvūnų apsaugos (1979 m.), Europos konvenciją dėl eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos (1986 m.) ir Europos konvenciją dėl namuose laikomų gyvūnų apsaugos (1987 m.)¹⁸.

Europos Sąjungos teisėje taip pat pabrėžiama būtinybė dereifikuoti gyvūnų statusą: tai rodo teisinių terminų pakeitimas iš „gyvūnų apsaugos“ į „gyvūnų gerovę“ (Chmielarz-Grochal, Sułkowski, 2021, p. 7). Vis dėlto, išskyrus pavienius neprivalomo reguliavimo atvejus¹⁹, nacionalinėje konstitucinėje teisėje šiam klausimui nėra skiriama daug vietos, nors jis ir yra įtrauktas į sutarčių nuostatas (žr. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo 13 straipsnį)²⁰.

2. Gyvūnų teisių apimtis teismų praktikoje

Įvairių gyvūnų teisių koncepcijų istorinėms, filosofinėms ir teorinėms aplinkybėms ištirti būtų galima skirti atskirą darbą, tačiau šiame straipsnyje filosofinės ir etinės aplinkybės yra tik apžvelgiamos, o visas dėmesys sutelkiamas į administracinių teismų praktiką, konkrečiai į tai, ar ir jei taip – kokių mastu joje sprendžiamas gyvūnų teisinio subjektiškumo klausimas.

Vyriausiojo administracinio teismo (NSA) ir vaivadijų administracinių teismų (WSA) sprendimų analizė, atlikta remiantis Centrine sprendimų ir informacijos apie bylas duomenų baze²¹ (prieinama

¹⁷ A. J. Chmielarz-Grochal ir J. Sułkowski savo ruožtu nurodo tris pagrindinius gyvūnų teisinio statuso nustatymo būdus, t. y. reifikaciją, dereifikaciją arba personifikaciją. „Reifikacija – tai gyvūnų priskyrimas teisei daiktų kategorijai. Dereifikacija ... reiškia pripažinimą, kad gyvūnas nėra daiktas. Kita vertus, personifikacija grindžiama prielaida, kad gyvūnas yra ne daiktas, o tam tikrų teisių subjektas, todėl turi *sui generis* teisinį subjektiškumą. Tai neabejotinai yra toliaregiškiausias gyvūnų teisinio statuso reglamentavimo būdas. Tačiau net ir gyvūnams priskiriamas „teisinis subjektiškumas“ negali būti prilyginamas žmogaus teisiniam subjektiškumui jau vien todėl, kad gyvūnai negali būti savarankiški teisinių sandorių subjektai ir turėti teisinio veiksnio. Todėl personifikacija suponuoja valstybės pripažintą teisių, kurias turi gyvūnai, įgyvendinimą. Dažniausiai gyvūnų teisinis statusas Europos valstybėse grindžiamas mišriais sprendimais, t. y. su gyvūnais susijusiose teisės aktuose yra elementų, atitinkančių reifikacijos ir dereifikacijos, o kartais ir personifikacijos metodą“ (Chmielarz-Grochal, Sułkowski, 2021, p. 4–5). Tokia prielaida grindžiamas teisinis subjektiškumas gali būti laikomas „funkciniu subjektiškumu“ (Białocerkiewicz, 2005, p. 218).

¹⁸ Lenkija yra pasirašiusi ir ratifikavusi tik dvi iš šių konvencijų: dėl ūkinės paskirties gyvūnų apsaugos bei dėl skerdžiamų gyvūnų apsaugos; tačiau ES, kaip EB teisių perėmėja, yra prisijungusi prie kai kurių iš šių konvencijų.

¹⁹ 1994-01-21, 2012-07-04, 2015-11-26 Europos Parlamento rezoliucijos.

²⁰ Konsoliduota versija: 2012 m. *ES oficialusis leidinys*. C 326, 47 punktas. Sutartis įsigaliojo 2009-12-01.

²¹ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/cbo/query>.

internetu) ir LEX rinkinių duomenimis, rodo, kad nors su šiuo klausimu nėra dažnai susiduriama Lenkijos administraciniuose teismuose, tačiau tais retais atvejais, kai kolegijos jį svarstydavo, tai daugiausia darė bylose, susijusiose su sprendimais dėl laikino gyvūnų paėmimo ir įpareigojimo vedžioti šunis su pavadėliu ir (arba) antsnukiu, kuris buvo nustatytas gminų (arba miestų) tarybų sprendimais.

2.1. Gyvūnų paėmimo klausimai

Pirmajai kategorijai, be kita ko, galima priskirti įsiteisėjusį 2013 m. birželio 6 d. Poznanės vaivadijos administracinio teismo sprendimą (IV SA/Po 165/13) arba 2018 m. rugpjūčio 29 d. sprendimą (IV SA/Po 332/18) dėl laikino gyvūnų paėmimo. Chronologiškai ankstesnėje byloje (IV SA/Po 165/13) teismas sprendė, ar panaikinti sprendimą atsisakyti laikinai paimti keturis arklius, kuriuos savininkas tariamai laikė netinkamomis sąlygomis, o byloje IV SA/Po 332/18 buvo nagrinėjamas sprendimas atsisakyti laikinai paimti šunį, paimtą per intervenciją į teritoriją, kurioje jis buvo laikomas.

Abiejose bylose pirmosios instancijos teismas panaikino valdžios institucijų sprendimus dėl aptiktų procesinių trūkumų (įskaitant neišsamų faktinių aplinkybių nustatymą ir netinkamą įrodymų vertinimą), tačiau motyvuojamojoje dalyje taip pat pateikė pastabų, į kurias verta atkreipti dėmesį šio straipsnio kontekste. Teismas pažymėjo, kad „pagrindinis tikslas ir kartu aiškinimo gairė, į kurią reikia atsižvelgti aiškinant Gyvūnų apsaugos įstatymą, yra įtvirtintas šio 1 straipsnio 1 dalyje, kurioje teigiama, kad gyvūnas, kaip gyva būtybė, galinti jausti kančią, nėra daiktas. Žmogus privalo jį gerbti, saugoti ir rūpintis. Dėl šios priežasties Gyvūnų apsaugos įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje pateikiamas išsamus neteisėto elgesio su gyvūnais, kuris prilygsta skausmo ar kančios sukėlimui, sąrašas. Pagal Gyvūnų apsaugos įstatymo 7 straipsnio 1 dalį, gyvūnas, su kuriuo elgiama šio įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje nurodytu būdu, gali būti laikinai paimtas <...> jo gminos vykdomosios valdžios (lenk. *wójt*) sprendimu ir perduotas gyvūnų globos įstaigai.“ Taigi Poznanės vaivadijos administracinis teismas pabrėžė gyvūno teisę į tinkamą elgesį su juo ir, nors sprendimai nėra išsamiai argumentuoti (esminiai klausimai turėjo užleisti vietą formaliam ginčijamų sprendimų teisingumo vertinimui), jie gali būti laikomi pirmais administracinių teismų žingsniais „išbandant naują gruntą“, t. y. veikiant palyginti retai tyrinėjamoje srityje. Teismas pabrėžė, kad „kiekvienas gyvūnas turi teisę iš žmonių tikėtis deramo supratimo, kylančio iš įprasto elgesio ir net pagarbos. Visose teisinėse priemonėse, kurių imamasi gyvūnų atžvilgiu, turėtų būti atsižvelgiama į jų gerovę ir, svarbiausia, į jų teisę egzistuoti.“

Laikinas gyvūnų paėmimas (taigi ir atitinkamos Gyvūnų apsaugos įstatymo nuostatos) buvo nagrinėjamas tokiuose sprendimuose kaip: įsiteisėjęs Varšuvos vaivadijos administracinio teismo 2020 m. lapkričio 6 d. sprendimas (IV SA/Wa 1258/20) dėl šuns paėmimo; neįsiteisėjęs Krokuvos vaivadijos administracinio teismo 2019 m. spalio 25 d. sprendimas II SA/Kr 547/19 dėl trijų karvių ir vieno mėšai skirto penimo gyvulio, t. y. nekastruoto buliaus, paėmimo; įsiteisėjęs Poznanės vaivadijos administracinio teismo 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas II SA/Po 340/20 dėl šuns paėmimo, neįsiteisėjęs Opolės vaivadijos administracinio teismo 2019 m. sausio 22 d. sprendimas II SA/Op 522/18 dėl šuns paėmimo. Kiekvieną kartą teismai paminėjo būtinybę humaniškai elgtis su gyvūnais, tačiau išsamiau jų teisinio subjektiškumo neaptarė.

2.2. Klausimai, susiję su vietos valdžios institucijų nutarimais dėl švaros ir tvarkos palaikymo

Antrąją bylų kategoriją sudaro sprendimai, susiję su gminų (miestų) tarybų įtvirtintais nurodymais ir pareigos vedžioti šunis su pavadėliu ir (arba) antsnukiu vykdymu: šioje vietoje paminėtinos ir kitos panašios pareigos bei apribojimai šunų savininkams, pavyzdžiui, pareiga apsaugoti teritoriją taip, kad

gyvūnas negalėtų pabėgti pats, pastatyti ženklą, informuojantį apie šuns buvimą, uždrausti šunims artintis prie smėlio dėžių ir vaikų žaidimų aikštelių, eiti į paplūdimius ir maudyklas, taip pat į komunalinių paslaugų objektus – plačiau žr. įsiteisėjusį Gdanskio vaivadijos administracinio teismo 2020 m. lapkričio 18 d. sprendimą II SA/Gd 219/20.

Administracinių teismų praktika šiuo klausimu yra beveik vienalytė – teismai nurodo, kad ginčijami vietinės valdžios teisės aktai (nutarimai) yra negaliojantys dėl to, kad nutarimą priėmusi institucija privalo griežtai aiškinti įgaliojamą normą, o tai reiškia, kad ji negali preziumuoti savo kompetencijos ir atlikti plečiamąjį aiškinimą ar savo kompetenciją kildinti taikydama normų analogiją. Kalbant apie vietinės valdžios teisės akto teisėtumą, bet koks nukrypimas nuo katalogo, suformuluoto 1996 m. rugsėjo 13 d. Įstatymo dėl švaros ir tvarkos palaikymo gminose²² 4 straipsnio 2 dalyje, reiškia įgaliojamųjų nuostatų ir konstitucinio teisinės valstybės principo pažeidimą, o tai yra esminis teisės pažeidimas, lemiantis visišką ar dalinį to teisės akto pripažinimą negaliojančiu. Teismų praktikoje pripažįstama, kad, aiškinant 1990 m. kovo 8 d. Įstatymo dėl gminų savivaldos 91 straipsnio 1 dalį²³, esminiais trūkumais, lemiančiais akto pripažinimą negaliojančiu, laikytini savivaldos organų įgaliojimų priimti nutarimus pažeidimas. Tas pažeidimas kildinamas iš įgaliojimų viršijimo arba kai gminos teisės aktą priėmęs asmuo imasi reguliuoti klausimą, kuris jau yra reglamentuotas aukštesnės galios teisės aktais (įstatymais). Sąvoka „prieštaravimas įstatymui“, įtvirtinta Įstatymo dėl gminų savivaldos 91 straipsnio 1 dalyje, taip pat apima sprendimo ar nutarimo nuostatų prieštaravimą bet kuriam visuotinai privalomam teisės aktui, įskaitant vyriausybės potvarkius, o tai kartu reiškia Teisėkūros technikos principų nesilaikymą ir gali būti kvalifikuojama kaip esminis teisės pažeidimas (taip Konstitucinis Tribunolas 2004 m. balandžio 27 d. pažymėjo savo nutarime P16/03, OTK-A 2004/436). Vienas iš teisėkūros principų yra principas, kylantis iš Teisėkūros technikos principų 115 straipsnio, aiškinant jį kartu su 143 straipsniu, pagal kurį vietos teisės akto nuostatomis galima reguliuoti tik tuos klausimus, kurie deleguoti įgalinančiomis nuostatomis (vadinamaisiais įstatyminiais įgaliojimais). Tai atitinka Lenkijos Respublikos Konstitucijos 94 straipsnį²⁴, kuriame nurodyta, kad vietos teisės aktai turi būti priimami ne tik „remiantis“, bet ir „neviršijant“ įstatyminių įgaliojimų.

Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalimi pasirėmė ir Varšuvos vaivadijos administracinis teismas savo 2019 m. spalio 16 d. sprendime (VIII SA/Wa 469/19), kuriuo pripažino negaliojančiu gminos tarybos nutarimą dėl švaros ir tvarkos palaikymo, kuriuo, be kita ko, asmenys, laikantys naminius gyvūnus bendro naudojimo vietose, buvo įpareigoti laikyti šunį su pavadėliu, o agresyvių veislių šunis – su antsnukiu. Sprendimas grindžiamas tuo, kad Lenkijos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje numatytas proporcingumo principas suponuoja, kad kišimosi į asmens teisinę padėtį intensyvumo laipsnis turi koreliuoti su taip saugomo viešojo intereso svarba. Kitaip tariant, minėtas kišimasis turi būti lygiavertis tikslui, kurio juo siekiama, taigi tai turi būti racionalus apribojimas, atitinkantis proporcingumo principą. Toliau teismas nurodė pagrindinį tikslą, o kartu ir aiškinimo gaires, kuriomis būtina vadovautis taikant su gyvūnais susijusias nuostatas, įskaitant Gyvūnų apsaugos įstatymo nuostatas, ir nubrėžiant gyvūnų teisinę padėtį (nurodytą šio įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje) jau kituose teisės aktuose. Atsižvelgiant į tai, teismo nuomone, „ginčijamas teisinis reguliavimas, kuriuo nustatoma bendra pareiga vedžioti šunis su pavadėliu ir antsnukiu, neatsižvelgiant į jų savybes ir individualias aplinkybes (pvz., ligą), tam tikrais atvejais gali lemti veiksmus, prieštaraujančius Gyvūnų apsaugos įstatymui ar apskritai pripažintinus nehumaniškais. Būtų teisinga įgalinančioje [Įstatymo dėl švaros

²² Suvienodintas tekstas: Dz. U. 2021, 888 punktas.

²³ Suvienodintas tekstas: Dz. U. 2019, 506 punktas.

²⁴ 1997 m. balandžio 2 d. Lenkijos Respublikos Konstitucija (Dz. U. Nr. 78, 483 punktas su pakeitimais), toliau – Konstitucija.

ir tvarkos palaikymo gminose – pastaba A. K., D. P.] 4 straipsnio 2 dalies 6 punkto nuostatoje <...> numatyti išimtis, pateisinančias nukrypimą nuo [šios] pareigos dėl veislės, elgesio sąlygų, amžiaus, sveikatos būklės ir anatominių savybių (žr. A. Jezierska-Markocka, M. Markocki, *Utrzymanie czystości i porządku w gminach. Komentarz*, Varšuva, 2017, p. 42).“ Todėl tokio diferencijavimo nebuvimas ginčijamame teisiniame reguliavime prieštarauja privalomo pobūdžio nuostatomis.

Panašiai jau cituotame sprendime byloje II SA/Gd 219/20 Teismas, remdamasis Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalimi ir 4 straipsnio 2 dalimi bei Lenkijos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalimi, konstatavo, kad „ne visi šunys kelia vienodą grėsmę aplinkai, o tai patvirtina Gyvūnų apsaugos įstatyme įtvirtintas oficialus agresyvių šunų veislių sąrašas. Be grupės šunų, kurie pagal įstatymą laikomi agresyviais, objektyviai kelia grėsmę žmonėms ir kurių atžvilgiu įvedami griežti įpareigojimai tinkamai prižiūrėti, yra kita grupė šunų, kurie iš prigimties yra švelnūs, draugiški žmonėms, naudojami šunų terapijai, dresuojami kaip šunys gelbėtojai, ieškantys pasiklydusiųjų arba dingusiųjų po griuvėsiais ar sniego lavinomis, aklujų vedliai, taip pat grupė mažų, nykštukinių šunų kompanionų. Šunų laikytojų pareigų nediferencijavimas <...> pagal šunų savybes, įskaitant agresyviomis laikomų šunų veisles, lemia kategorišką baudžiamosios ir administracinės atsakomybės taikymą už elgesį, kuris objektyviai negali kelti jokio pavojaus aplinkai. Tai pažeidžia proporcingumo principą <...> [o] reguliavime nustatytų atsargumo priemonių laikant šunį neproporcingumas taip pat gali lemti nehumaniškus veiksmus su sergančiu ir senu gyvūnu, t. y. gyvūnu, kurio fiziologinė būklė neleidžia naudoti kitokio suvaržymo, išskyrus pavadėlį, taip pat agresyvių veislių šunų atžvilgiu. Tuo tarpu, pasak teismo, humaniškas gyvūno poreikius atliepiantis elgesys su šunimis atitinka tinkamos priežiūros priemonių, nepažeidžiančių proporcingumo principo, t. y. adekvačių rizikai, sampratą.“

Kiti teismų sprendimai, kuriuose teismai pabrėžė iš Gyvūnų apsaugos įstatymo kylančią pareigą atsižvelgti į gyvūno interesus ir poreikius (beje, juos pagal savo prigimtį turi teisę turėti tik subjektai), tai, pavyzdžiui, 2012 m. rugsėjo 13 d. Vyriausiojo administracinio teismo sprendimas II OSK 1492/12; įsiteisėjęs 2021 m. vasario 25 d. Ščecino vaivadijos administracinio teismo sprendimas SA/Sz 838/20; įsiteisėjęs 2019 m. rugsėjo 26 d. Krokuvos vaivadijos administracinio teismo sprendimas II SA/Kr 795/19. Pastarojoje byloje Teismas nurodė, kad vietos įstatymų leidėjas, be reikalavimo atsižvelgti į Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas vertybes, įskaitant pareigą humaniškai elgtis su gyvūnais, taip pat turėtų atsižvelgti į vertybes, susijusias su šunis turinčių ar laikančių asmenų savirealizacija (žmogaus savirealizacija ir laisve, kylančia iš teisės į nuosavybę). Be to, toks vietinis įstatymų leidėjas negali riboti subjektinių fizinių asmenų teisių netaikydamas konkretaus teisiškai išmatuojamo kriterijaus, t. y. vien dėl to, kad šie vaikšto bendro naudojimo žeme su šunimi (judėjimo laisvės principas)).

Kitokios pozicijos, pagrįstos kitokiu prioritetų supratimu, laikėsi Varšuvos vaivadijos administracinis teismas įsiteisėjusiam 2020 m. spalio 1 d. sprendime IV SA/Wa 665/20, kuriame teigiama, kad reikalavimas veikti nesukeliant grėsmės ar nepatogumų atitinka įstatymais vietinei valdžiai suteiktus įgaliojimus ir įstatymo, kuriame švaros ir tvarkos sąvoka yra pagrindinė, aksiologiją. Įpareigojimas vedžioti šunį su pavadėliu ir, jei būtina dėl to, kad šuo yra agresyvios veislės, taip pat su antsnukiu, padeda įgyvendinti minėto Įstatymo dėl švaros ir tvarkos palaikymo gminose 4 straipsnio 2 dalies 6 punktą, nes taip šuns savininkas geriau kontroliuoja šuns elgesį. Kita vertus, reikalavimą, kad šunis vedžiotų tik suaugusieji, Teismas palaikė pernelyg dideliu kišimusi į asmens teises.

Negalima nepaminėti ir 2011 m. lapkričio 3 d. Vyriausiojo administracinio teismo sprendimo II OSK 1628/11 dėl 1999 m. kovo 1 d. Miesto tarybos nutarimo dėl benamių gyvūnų gaudymo mieste sąlygų. Nutarimo 6 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad benamiai gyvūnai, t. y. šunys, prieglaudoje laikomi 14 dienų, o katės – 5 dienas. Pagal šio nutarimo 2 dalį, pasibaigus 1 dalyje nurodytam terminui, šunys ir katės gali būti parduodami arba užmigdomi. Kita vertus, nutarimo 8 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad

agresyviais ir pavojingais aplinkiniams laikomiems gyvūnams, taip pat suluošintiems ir nepagydomai sergantiems gyvūnams leidžiama atlikti eutanazijos procedūrą neperkėlus jų į prieglaudą. Pirmosios instancijos teismas panaikino visą nutarimo 8 straipsnio 1 dalį ir 6 straipsnio 2 dalį ta apimtimi, kurioje nurodyta, kad šunims ir katėms gali būti taikoma eutanazija pasibaigus 1 dalyje nurodytam terminui, o Aukščiausiasis administracinis teismas kasacinį skundą atmetė. Sprendimo motyvuojamojoje dalyje Aukščiausiasis administracinis teismas nurodė, kad gyvūnų kaip daiktų traktavimas, kylantis iš Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 2 dalies, visų pirma yra svarbus sprendžiant nuosavybės klausimą, ir pabrėžė, jog įstatymas reikalauja, kad nuostatos dėl daiktų būtų taikomos *mutatis mutandis* ir kad „ši išlyga yra susijusi su kasatoriaus akcentuojama gyvūnų dereifikacija. Ši sąvoka vartojama aiškiai nurodant, kad gyvūnas nėra daiktas (Įstatymo 1 straipsnio 1 dalis). Gyvūnų dereifikacijos įvedimas turėjo įtakos civilinės teisės doktrinai. Tai, be kita ko, atsispindi civilinių teisinių santykių dalykų skirstyme. Kalbant apie materialius daiktus, skiriami: daiktai griežtai techniškai teisine prasme, vadinamieji *sui generis* daiktai, ir gyvūnai kaip gyvos būtybės, kurios dėl to nėra daiktai Norminė gyvūnų dereifikacija lėmė tai, kad nuosavybės teisės (į daiktus) atitinkmuo yra nuosavybės teisė į gyvūną, tačiau dėl to, kad gyvūnas nėra daiktas, jis nėra nuosavybė Civilinio kodekso 140 straipsnio prasme. ... Pripažindamas, kad gyvūnas nėra daiktas, įstatymų leidėjas ... norėjo užtikrinti humanišką elgesį su gyvūnais, įskaitant benamius gyvūnus. Todėl jis nurodė gminai pasirūpinti beglobiais gyvūnais. Šiam tikslui pasiekti ..., be kita ko, naudojamos priemonės – tokių gyvūnų gaudymas spąstais. Tačiau klausimai, susiję su teisių į gyvūną įgijimo būdo ir tvarkos reglamentavimu, lieka už aptariamo įstatymo ribų ... Gyvūno dereifikacijos formulėje slypi nurodymas sprendimą priimančiai institucijai kiekvienu civilinės teisės nuostatų taikymo gyvūnų atžvilgiu atveju apsvarstyti, ar taikytinos nuostatos turi būti išaiškintos iš naujo, atsižvelgus į tai, kad, pavyzdžiui, pardavimo objektas yra gyvūnas, t. y. gyva būtybė. Tačiau tai neprieštaruja (tinkamam) nuostatų dėl daiktų taikymui gyvūnams tiek, kiek jų nereglamentuoja įstatymas.“

2.3. Bylos dėl Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalies nuostatos, susijusios su gyvūnų palaikais

Išnagrinėjus administracinių teismų praktiką, galima rasti įdomių samprotavimų apie Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje apibrėžtos dereifikuoto gyvūno sampratos taikymo sritį.

2005 m. rugsėjo 6 d. Lodzės vaivadijos administracinio teismo II SA/Ld 1105/14 motyvuojamojoje dalyje Teismas padarė prielaidą, kad cituota nuostata netaikoma negyviems gyvūnams („gyvūnų palaikams“). Aprašytoje byloje buvo priimtas įsakymas nugriauti gyvūnų kapines dėl Statybos įstatymo²⁵ ir kitų teisės aktų nuostatų pažeidimo, tuometinio vietinio teritorijų planavimo plano nepaisymo, taip pat dėl pavojaus žmonių sveikatai ir gyvybei bei aplinkai sukėlimo. Pasak vaivadijos administracinio teismo, „gyvūnų apsaugos įstatymo nereglamentuojamais atvejais gyvūnams *mutatis mutandis* taikomos daiktams taikytinos nuostatos. Iš šios ir kitų įstatymo nuostatų matyti, kad įstatymų leidėjas teisinę apsaugą suteikė tik gyviems gyvūnams ir tik gyvū gyvūnų atžvilgiu numatė humaniško elgesio su jais pareigas. Kita vertus, kritusius gyvūnus, gyvūnų palaikų laidojimą ir jų tvarkymo principus nustato atskiras teisinis reglamentavimas. Iš daugelio teisės nuostatų ypatingą dėmesį reikėtų atkreipti, viena vertus, į 2001 m. balandžio 27 d. Atliekų įstatymą ..., ypač į jo 3 straipsnio 1 dalį, 8 bei 26 straipsnius ir, kita vertus, į 2001 m. rugsėjo 27 d. Aplinkos ministro įsakymo 2 paragrafo 2 punkto ir 3 paragrafo 1 punkto nuostatas dėl atliekų katalogo ... su priedu, kuriame pateikiamas, *inter alia*, pavojingų atliekų

²⁵ 1994 m. liepos 7 d. Statybos įstatymas (suvienodintas tekstas: 2003 m. Įstatymų leidinys Nr. 207, 2016).

sąrašas. ... Iš šių nuostatų aišku, kad gyvūnų palaikai yra ne tik atliekos, bet tam tikrais atvejais gali būti ypač kenksmingos atliekos, todėl jų tvarkymui reikalingos specialios saugos priemonės, o šias priemones gali užtikrinti tik specifinis įstatymo besilaikantis subjektas. Be to, reikia pažymėti, kad nagrinėjama veikla yra ne kas kita kaip atliekų šalinimas, kaip apibrėžta minėto įstatymo 3 straipsnio 3 dalies 21 punkte. “ Šis sprendimas vėliau buvo panaikintas Vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gruodžio 7 d. sprendimu II OSK 1443/05, tačiau ne dėl to, kad gyvūnų palaikai buvo priskirti atliekoms ir taip išbraukti iš Įstatymo 1 straipsnio 1 dalies gyvūno, „nesančio daiktu“, sampratos taikymo srities, o dėl to, kad kasacinis teismas pritarė argumentui, kad Statybos įstatymo 3 straipsnio 3 ir 4b dalys bei 48 straipsnis buvo netinkamai aiškinami ir pažeisti, nes akmeninėmis lentelėmis pažymėtos gyvūnų laidojimo vietos buvo neteisingai palaikytos „žemės statiniais“. Antrosios instancijos teismas padarė išvadą, kad „gyvūnų palaikų kapavietė, suprantama kaip teritorija, kurioje laidojami gyvūnų palaikai, nėra statinys Tai reiškia, kad tokios gyvūnų palaikų laidojimo aikštelės eksploatavimui, neturint šiai veiklai reikalingo leidimo, Statybos įstatymo nuostatos nebuvo ir nėra taikomos.“

Įdomios tos *pastraipos*, kuriose Aukščiausiasis administracinis teismas nurodo, kad gyvūnų palaikų kapavietės likvidavimo klausimas, kuris savo pasekmėmis dėl sanitarinės ir epidemiologinės rizikos gali būti prilyginamas kapinių likvidavimui, Statybos įstatyme nereglamentuojamas, ir pats klausimas susijęs ne tiek su asmenimis, kurie valdo tokią teritoriją, bet pirmiausia su ja besinaudojančiais asmenimis – todėl gyvūnų palaikų kapavietės išsaugojimo ar likvidavimo klausimas yra susijęs ir su šių asmenų teisėmis. Gyvūnų palaikų laidojimo atveju kapavietės eksploatavimo nutraukimas nereiškia nurodymo ją nugriauti, bet reiškia gyvūnų palaikų pašalinimą, o tai akivaizdžiai daro poveikį šių gyvūnų savininkų teisėms. Todėl pažymėtina, kad nors Vyriausiasis administracinis teismas nepaneigė, jog gyvūnų mirties atveju apsauga, į kurią jie turi teisę pagal Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalį, nustoja galioti, tačiau vis dėlto jų (buvusių) globėjų asmeninės teisės gali būti ginamos toliau, o tai savo ruožtu, *inter alia*, pasireiškia būtinybe atsižvelgti į jų teises priimant sprendimus nugriauti „gyvūnų kapines“.

2.4. Gyvūnų dereifikacija ir viešosios įmokos (piniginės išmokos)

Nors šis ryšys neatrodo *prima facie* akivaizdus, administraciniai teismai jau ne kartą yra pasisakę dėl klausimų, susijusių su gyvūnų dereifikavimu mokesčių teisės kontekste. Šis klausimas buvo įdomiai išspręstas bylose, kurios pasibaigė Vyriausiojo administracinio teismo priimtais sprendimais: 2011 m. gegužės 24 d. II FSK 2219/09 ir 2011 m. gegužės 31 d. II FSK 77/10, kurie buvo susiję su raštu pateiktu mokesčių teisės nuostatų dėl civilinių sandorių apmokestinimo aiškinimu.

Nors abiejose bylose buvo sprendžiami tie patys klausimai, tačiau pirmiausia vertėtų panagrinėti bylą II FSK 77/10, nes joje Vyriausiasis administracinis teismas pateikė išsamesnius motyvus.

Mokesčių mokėtojo nuomone, kadangi gyvūnas negali būti laikomas daiktu, 2000 m. rugsėjo 9 d. Įstatymo dėl civilinių sandorių apmokestinimo²⁶ nuostatos gyvūnų pardavimui netaikomos. Kadangi iš Lenkijos Respublikos Konstitucijos 217 straipsnio ir iš šios normos kyla draudimas nustatyti mokesčių mokėtojui mokesťines prievoles pagal analogiją arba taikant atitinkamas mokesčių teisės aktų nuostatas, taigi neturėtų būti galima apmokestinti civilinės teisės sandorių dėl gyvūnų pardavimo mokesčių remiantis atitinkamomis nuostatomis dėl daiktų pirkimo–pardavimo sutarčių apmokestinimo. Aukščiausiasis administracinis teismas nesutiko su minėtais argumentais ir nurodė, kad civilinės teisės sandorio (gyvūno (arklio) pardavimo) apmokestinimas nėra laikomas apmokestinimo dalyko išplėtimu pagal analogiją ir yra draudžiamas pagal Lenkijos Respublikos Konstitucijos 217 straipsnį. Taip yra

²⁶ Konsoliduotas tekstas: Dz. U. 2020, 815 punktą, toliau – U.P.C.C.

todėl, kad šios veiklos apmokestinimas tiesiogiai išplaukia iš Įstatymo dėl civilinių sandorių apmokestinimo 1 straipsnio 1 dalies 1 punkto a papunkčio, aiškinant jį kartu su Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 2 dalimi, kurioje aprašytas tinkamas su daiktais susijusių nuostatų taikymas. Kadangi nėra jokių konkrečių nuostatų, kurios leistų netaikyti ar keisti Įstatymo dėl civilinių sandorių apmokestinimo nuostatą dėl arklų pardavimo, su daiktais susijusios nuostatos turi būti taikomos tiesiogiai. Todėl pirmosios instancijos teismas teisingai nurodė Gyvūnų apsaugos įstatymo tikslą – užtikrinti humanišką elgesį su gyvūnais, o ne nustatyti atleidimą nuo mokesčio ar jo netaikymą. Todėl, kalbant apie daiktams taikomų nuostatų taikymą gyvūnams, šiuo atveju nėra jokios teisės spragos, o apmokestinimo apimtį teisinga nustatyti vadovaujantis panašumo kriterijumi (tai yra analogija). Tai susiję ne tik su prekyba gyvūnais, bet ir su mokesčiais, kurių nereglamentuoja Gyvūnų apsaugos įstatymas.

Be to, byloje II FSK 2219/09 Aukščiausiasis teismas, atsižvelgdamas į Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalis, pažymėjo, kad gyvūnas, įskaitant arklį, gali būti pirkimo–pardavimo sutarties objektas. Vertinant tokio sandorio civilines teises pasekmes, bus taikomos Civilinio kodekso I skirsnio XI antraštinės dalies nuostatos, o jo teisinės ir mokesstinės pasekmės reglamentuojamos, *inter alia*, Įstatyme dėl civilinių sandorių apmokestinimo. Šio įstatymo 1 straipsnio 1 dalies 1 punkto a papunktyje numatyta, kad apmokestinamas teisinis veiksmas, kurį sudaro daikto ar turinės teisės pardavimas ir mainai, todėl sutartis dėl nuosavybės teisės į arklį perleidimo už atlygį yra įtrauktina į apmokestinamą civilinės teisės sandorių katalogą.

Taip pat verta paminėti 2004 m. kovo 17 d. Lodzės vaivadijos administracinio teismo sprendimą I SA/Ld 311/03 dėl gyventojų pajamų mokesčio (įsiskolinimo) nustatymo. Teisinis ginčas buvo susijęs su skirtingais 1991 m. liepos 26 d. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 26 straipsnio 1 dalies 9 punkto b papunktyje nurodytų sąvokų „labdaros tikslai“ ir „labdaringa ir socialinė veikla“ aiškinimais²⁷. Šioje byloje mokesčių inspekcija nustatė, kad mokesčių deklaracijoje buvo nurodyta 1 400 PLN paaukota suma, iš kurių 100 PLN buvo skirta padėti nukentėjusiems nuo potvynio, o 1 300 PLN – labdariniams tikslams, t. y. gyvūnų prieglaudoms ir gyvūnų globos fondui remti. Mokesčių inspekcija nusprendė, kad 1 300 PLN atskaitymas nepripažintinas (t. y. turi būti apmokestinamas), nes pagal Gyventojų pajamų mokesčio 26 straipsnį iš apmokestinamų pajamų dydžio galima išskaičiuoti labdarai paaukotas lėšas, t. y. lėšas, skirtas vargšams (ypač filantropinei veiklai). Be to, paaukotos lėšos turi būti skirtos asmeniui, kurio finansinė padėtis yra tokia sunki, kad jis galėtų pretenduoti į socialinės paramos išmokas. Mokesčių mokėtojos aukojamos lėšos gyvūnų prieglaudoms ir fondams yra skirtos paramai ir priežiūrai, tačiau tai nėra parama vargšams. Todėl jos nėra laikomos išlaidomis, kurias galima atskaityti prieš apmokestinimą.

Sprenddamas bylą administracinis teismas pabrėžė, kad pagrindinis teisės teksto aiškinimo metodas išlieka lingvistinis aiškinimas, nes jo prasmė yra artimiausia įstatymo tekstui. „Labdaringas“ – pagal „Lenkų kalbos žodyno“ apibrėžimą <...> – tai teikiantis naudą, palengvinantis, naudingas, gelbstintis, linkęs daryti gera, teikiantis pagalbą, gailestingas, pasiukojantis, padedantis ir pan. „Labdaringa“ ir „rūpestinga“ veikla – tai parama vargšams ir tiems, kuriems reikia pagalbos, rūpinimasis kuo nors.“ Vaivadijos administracinio teismo nuomone, jau iš žodyno apibrėžimų aišku, kad žodžio reikšmė nėra susijusi tik su žmonėmis. Toks aiškinimas netgi prieštarauja pirmiau minėtoms apibrėžtims, pagal kurias geranoriško ar rūpestingo elgesio buvimas nepriklauso nuo to, į ką ir kam jis buvo nukreiptas. Kadangi Lenkijos teisinėje sistemoje egzistuoja pareiga gerbti, prižiūrėti ir saugoti gyvūnus (kylanti iš Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalies), negalima teigti – kaip tai padarė mokesčių administratorius – esą išlaidos, skirtos labdariniams tikslams, labdaringai ir rūpestingai veiklai, kuri

²⁷ Suvestinis tekstas: 2021 m. Įstatymų leidinys (Dz. U.), 1128 punktą, toliau – U.p.d.o.f.

galiausiai yra pagarbos, priežiūros ir apsaugos esmė, gali būti atskaitomos iš pajamų mokesčio tik tuo atveju, jei jos susijusios su žmonėmis. Todėl *interpretatio restrictiva* neleistina, apribojant nuostatos taikymą tik veikalai, susijusiai su žmonėmis.

3. Gyvūnų subjektiškumas ir apsauga bei žmogaus gyvybės ir saugumo apsauga

2019 m. kovo 12 d. sprendime II OSK 1066/17 Aukščiausiasis administracinis teismas išsprendė vertybių konfliktą. Ginčo objektas – Aplinkos apsaugos generalinio direktorato atsisakymas išduoti leidimą nukrypti nuo šalyje galiojančio draudimo turėti beždžionės rezuso (*Macaca mulatta*) patelę, gimusią Čekijos Respublikoje esančiame veisimo ūkyje ir vėliau įsigytą, deklaruotą ir įtrauktą į gyvūnų registrą pagal Gamtos apsaugos įstatymo 64 straipsnį. Administraciniai organai teigė, kad, pagal šio įstatymo 73 straipsnio 4 dalį, leidimus nukrypti nuo draudimo turėti ir laikyti pavojingus gyvūnus gali išduoti kompetentingas regiono aplinkos apsaugos departamento direktorius, vadovaudamasis aplinkos ministro 2011 m. rugpjūčio 3 d. įsakymu „Dėl gyvūnų rūšių, pavojingų žmonių gyvybei ir sveikatai“²⁸, bei tik dėl antrajai pavojingų gyvūnų kategorijai priklausančių rūšių. Kita vertus, rezusas priskiriamas pirmajai kategorijai, todėl jį turėti ir laikyti gali tik subjektai, kuriems šis draudimas netaikomas, t. y. zoologijos sodai, cirkai, mokslo įstaigos ir gyvūnų reabilitacijos centrai (Gamtos apsaugos įstatymo 73 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktai). Darytina išvada, kad privatūs asmenys negali turėti ir laikyti šiai kategorijai priklausančių rūšių gyvūnų, todėl gyvūnas turi būti perduotas vienai iš įgaliotų įstaigų.

Nagrinėdamas bylą vaivadijos administracinis teismas pirmiausia atkreipė dėmesį į teisės sistemoje esminę reikšmę turintį negaliojimo atgal principą (minėtas reglamentas, pagal kurį makakos, įskaitant makakos rezusus, buvo įtrauktos į I priedą kaip pavojingų gyvūnų rūšis, įsigaliojo 2011 m., tad tai neturėtų niekaip keisti ieškovės teisinės padėties, nes ji makaką rezusą turėjo dar nuo 2009 m.). Iš tiesų teisinio statuso pasikeitimas gyvūno globėjui negali tapti siurprizinė sąlyga. Teismas pabrėžė, kad „nuo pat gimimo beždžionė buvo pripratinta gyventi žmonių šeimoje. Gyvūnas yra sveikas, jį nuolat prižiūri veterinarijos gydytojas, be to, jis yra visiškai prijaukintas ir nepažįsta savo gentainių elgesio ir kasdienių įpročių. Perkelti šį gyvūną į zoologijos sodą reiškia pasmerkti jį kovai dėl išlikimo bandoje ir galbūt neišvengiamai mirčiai. Tas pats jo laukia mokslo įstaigoje ar cirke. Esant tokioms aplinkybėms, negalima nepabrėžti, kad nurodymas privačiam asmeniui perduoti naminę rezuso makaką zoologijos sodui, mokslo įstaigai ar cirkui yra nesuderinamas su Gyvūnų apsaugos įstatymo 1 straipsnio 1 dalimi, kuri žmogui nurodo gerbti, saugoti ir rūpintis gyvūnu. Gyvūnas yra „gyva būtybė, galinti kentėti“, ir nėra daiktas Civilinio kodekso prasme. Gyvūno turėjimas nuosavybės teise visų pirma įpareigoja žmogų, o gyvūno teisių apimtį ir turinį apibrėžia būtinybė elgtis su juo humaniškai. Žmonės su gyvūnais turėtų elgtis kaip su gyvomis būtybėmis, galinčiomis jausti tam tikrus jausmus (pvz., kančią), o ne kaip su daiktais. Normatyvinė dereifikacija reiškia, kad gyvūnas tapo viešosios ir privatinės teisės subjektu (žr. J. Helios, W. Jedlecka, A. Ławniczak, *Aspekty prawne, filozoficzne oraz religijne ochrony roślin i zwierząt* [...]. Wrocław, 2016, p. 78). Šiuo atveju svarbi aplinkybė yra ta, kad beždžionė buvo prijaukinta ir užmezgė glaudų emocinį ryšį su savo globėja.“ Pasak Aukščiausiojo administracinio teismo, atsižvelgiant į atliktą analizę, nėra nei faktinio, nei teisinio pagrindo Aplinkos apsaugos generaliniam direktoratui atsisakyti nukrypti nuo draudimo pareiškėjai turėti makaką rezusą. „Iš tiesų šiuo konkrečiu atveju vertybių konfliktas tarp, viena vertus, gėrio apsaugoti žmogaus gyvybę ir saugumą bei, kita vertus, gyvos būtybės, kokia neabejotinai yra ši rezuso makaka, subjektiškumo ir

²⁸ Teisės aktų leidinys (Dz. U). Nr. 173, 1037 pozicija.

apsaugos turėtų būti sprendžiamas vadovaujantis humaniškumo aksiologijos dvasia, t. y. rūpinimusi ir rūpestingumu, taip pat siekiant apsaugoti gyvūną nuo nereikalingų kančių. Norint rimtai atsižvelgti į gyvūnų interesus, būtina į juos žiūrėti kaip į būtybes, panašias į žmones, turinčias bendrų bruožų, įskaitant svarbiausią – gebėjimą suvokti aplinkos dirgiklius.“

2021 m. gegužės 26 d. sprendime III OSK 510/21 dėl nebūtinumo atlikti projekto (statybos investicijos) poveikio aplinkai vertinimo Aukščiausiasis administracinis teismas mažiau iškalbingai vertino šioje byloje taikytiną Gyvūnų apsaugos įstatymą. Pareiškėja kasaciniame skunde teigė, kad projekto vystytojas atima iš laukinių gyvūnų, įskaitant medžiojamuosius gyvūnus, jų natūralią buveinę, nurodydama, kad planuojama investicija yra Vyslos upės baseino teritorijoje, t. y. žmogaus veiklos užgroboje teritorijoje, kuri buvo natūrali medžiojamųjų gyvūnų, įskaitant lapes, buveinė. Savo pagrindime Aukščiausiasis administracinis teismas gana lakoniškai nurodė, kad šias teritorijas jau „užvaldė“ žmogus, dabar jose stovi nenaudojami, nykstantys pastatai ir kad Gyvūnų apsaugos įstatymo ir Gamtos apsaugos įstatymo nuostatos nereiskia visiško draudimo plėtoti infrastruktūrą, būtiną žmogaus funkcionavimui.

Išvados

Pabaigoje norėtume atkreipti dėmesį į keletą svarbiausių klausimų.

Pirma, atrodo, kad Lenkijos administraciniai teismai laikosi gana progresyvaus požiūrio aiškindami galiojančias teisės normas dėl gyvūnų apsaugos ir tam tikrų jų teisių, tačiau pačios *de lege lata* nuostatos yra dar labai tobulintinos. Kita vertus, aiškinimo – taip pat išplečiančio, draugiško ir nukreipiančio į aksiologiją – riba visada išlieka įstatymo raidė.

Antra, minėtą trūkumą lemia tai, kad šios srities teisės aktai Lenkijoje visų pirma grindžiami draudimu sukelti gyvūnams „nereikalingas kančias“, kartu leidžiant sukelti mirtį ir – *a contrario* – sukelti kančias, „būtiną“ (kad ir ką tai reikštų!) tam, kad žmonės galėtų jais naudotis ir gauti iš jų įvairios naudos. Kita vertus, gyvūnų teisių koncepcija grindžiama gyvūnų subjektiškumo prielaida, kuri reiškia individualizuotą gyvūno apsaugą jo gerovės kontekste – vadovaujantis panašia logika apibrėžiamas ir žmogaus teisių apsaugos principas. Taigi teisinės gyvūnų apsaugos paradigmos centre subjekto vaidmuo paliekamas žmogui, ir iš jo elgesio su gyvūnais reikalaujama viso labo „programos minimumo“ įvykdymo (turima omenyje dereifikacijos, kuria siekiama išvengti kančių, laikytis draudimo naikinti gyvūnų rūšis ir draudimo žiauriai elgtis su atskiru gyvūnu – angl. *animal welfare*), o gyvūnų teisių koncepcijoje atsižvelgiama į gyvūnų gerovę plačiąja prasme, gyvūnus siekiama personifikuoti bei suteikti jiems subjektiškumą – angl. *animal rights*. Tai savo ruožtu reiškia, kad bandoma sudaryti gyvūnų teisių katalogą²⁹, sunorminti šių garantijas, įskaitant tokius siekius kaip vadinamasis „gyvūnų teisių įrašymas į konstituciją“, t. y. gyvūnų individualios apsaugos perkėlimas ne tik į įstatyminių, bet ir konstitucinių lygmenį³⁰.

Atsižvelgiant į dabartines mokslo žinias (ypač biologijos ir neuromokslų) ir dėl to didėjančių moralinių sąmoningumą šioje srityje, tokia paradigma, kaip teisinė gyvūnų apsauga, nebeatrodo pakankama.

²⁹ Žr. 1978 m. spalio 15 d. Paryžiuje UNESCO paskelbtą Pasaulinę gyvūnų teisių deklaraciją (originalus tekstas: <http://www.esdaw.eu/unesco.html>, tekstas lenkų kalba: <https://www.rp.pl/kultura/art6999181-powszechna-deklaracja-praw-zwierzat>). Deklaraciją UNESCO teikimu 1977 m. rugsėjo 21 d. Londone priėmė Tarptautinė gyvūnų teisių federacija. Kartu su pasiūlymu buvo pateikta 2,5 mln. gyvūnų teisių gynėjų iš viso pasaulio parašų. Nors pati deklaracija formaliai neturi privalomosios galios, tačiau galima pastebėti, kad kai kurios deklaracijos nuostatos dėl gyvūnų teisinio statuso buvo perkeltos į 1997 m. Lenkijos įstatymą.

³⁰ Plačiausiai šiuo klausimu nuskambėjęs lenkų balsas priklauso Nobelio premijos laureatei Olgai Tokarczuk. Nors tai įvyko 2020 m. pavasarį, tačiau šie postulatai vis dar pasigirsta ir tarp teisininkų bei politikų (į juos įsiklausė, nors ir nevienodai, konstitucinės teisės aktų leidėjai Šveicarijoje, Vokietijoje ir Austrijoje: plačiau žr. Chmielarz-Grochal, Sułkowski, 2021, p. 9–16).

Praktikoje ši paradigma būna neveiksminga (tuo pasižymi daugelis teisės normų), ji nekalba apie gyvūnų teisių katalogo sudarymą ar jų apsaugą, o viso labo orientuojasi į gyvūnų kančių mažinimą – ir tai tik tuomet, jei šis atitinka miglotą frazę „nereikalingos kančios“.

Trečia, vis dažniau teigiama (ne išimtis ir Lenkijos teisės mokslas), kad elgesys su gyvūnais turėtų būti apibrėžiamas žvelgiant per jų teisių prizmę, o ne tik kaip humaniškas žmonių siekis išvengti jų kančių. Paradigmos, pagal kurią gyvū būtybių pasaulis skirstomas į žmones ir ne žmones, atsisakymas jokiū būdu nereiškia, esą visų šių būtybių teisės turėtų būti lygios, o viso labo tai, kad ne žmonės turėtų turėti bent pagrindines teises. Todėl *de lege ferenda* postulatai, susiję su konstitucine gyvūnų teisių apsauga, verti dėmesio, nes jie yra svarbūs sisteminiam įstatymų aiškinimui.

Dėl Konstitucijos užimamos aukštesnės vietos kitų teisės šaltinių hierarchijoje konstitucinės apsaugos objektais turi būti didžiausios svarbos vertybės, kurių ypatinga apsauga suinteresuota visa visuomenė. Tokioms vertybėms įstatymų leidėjas priskyrė, be kita ko, privatumą, religijos laisvę ir ekonominę laisvę. Tačiau Lenkijos Konstitucijoje trūksta vietos ne tik gyvūnų teisėms, kurios dažnai kertasi su žmogaus teisėmis (ypač ką tik paminėtomis), bet net ir gyvūnų apsaugai, kuri konstituciniu lygmeniu priskiriama aplinkos apsaugos sričiai. *De lege lata* Konstitucijos 5 straipsnyje, 31 straipsnio 3 dalyje, taip pat 74 ir 86 straipsniuose įtvirtintos netiesioginės garantijos neatrodo pakankamos (kalbant apie būtinybę apsaugoti gyvūnus kaip aplinkos elementus) ir leidžia labai lanksčiai – tai patvirtina administracinių teismų sprendimų analizė – aiškinti šios apsaugos ribas susiduriant su žmogaus kišimosi į aplinką klausimais ir atsižvelgiant į esamus visuomenės (ar atskirų jos grupių) poreikius: visa tai gali lemti ne tik draugišką aiškinimą, bet ir piktnaudžiavimą³¹.

Gyvūnų apsaugos nuostatų, kuriose, remiantis *dignitas humana* modeliu, kalbama apie gyvūnų orumo kategoriją, jau galima rasti kelių minėtų Europos šalių konstitucijose. Tačiau gyvūnų teisės Europos teisinėje erdvėje nėra minimos privalomuose norminiuose aktuose, o esminės su šiuo klausimu susijusios normos vis dar priskirtinos moralei (ir sąmonei), o ne teisinio pobūdžio tvarkai.

Ketvirta, požiūris į teisinę gyvūnų apsaugą ir jų teises yra akivaizdžiai antrinis teisinės ir politinės kultūros atžvilgiu, tai savo ruožtu yra socialinės aksiologijos išraiška, o subjektiškumo suteikimas gyvūnams „yra žmonijos civilizacinės raidos ir žmogaus sąmonės augimo rezultatas“ (Chmielarz-Grochal, Sułkowski, 2021, p. 18.).

Per pastaruosius keliolika metų, kaip rodo pirmiau minėta administracinių teismų praktika, Lenkijoje pastebimas gyvūnų padėties gerėjimas tiek politikos formavimo, tiek teisės taikymo lygmeniu. Vis dėlto dažnai pabrėžiama, kad viena yra turėti galiojančius teisės aktus, o kita – juos taikyti ir vykdyti. Atrodo, kad sritis, kurioje reikia įdėti daugiausia darbo, yra visuomenės švietimas, ir tai būtina daryti nuo pat mažų dienų – juk vystantis civilizacijai keičiasi žmogaus požiūris į gyvūnus (Grabowska, 2014, p. 105–120, ir ten cituojama literatūra), o patys gyvūnai be žmogaus paramos atsiduria iš anksto pralaiminčioje pozicijoje.

Penkta ir paskutinė problema – atskirų gyvūnų teisių išskyrimas, jų socialinis pripažinimas ir įtraukimas į teisinę sistemą (įskaitant galbūt pagrindinį šalies įstatymą) yra problema, kuri peržengia Lenkijos teisinės sistemos ribas. Šios problemos sprendimas reikalauja ne tik pačios teisės pokyčių, bet visų pirma antropocentrinės, „vakarietiškos“ paradigmos transformacijos tiek teisės filosofijoje, tiek jos kūrimo praktikoje. Pirmasis žingsnis – pakeisti įsitikinimą, esą teisė kuriama tik žmonių rūšies atstovų bei tik žmonėms. Atrodo, kad artimiausiu metu tokios transformacijos tikimybė yra menka. Darytina prielaida, kad kol kas gyvūnai yra pasmerkti teisei tvarkai, kurią, pasak Gustavo Radbrucho, kalbėjusio apie jų subjektiškumo pripažinimą, galima apibūdinti kaip „įstatyminę neteisybę“.

³¹ A. Kalita, *Czy Konstytucja może chronić zwierzęta?* Źr. <http://wimieniuzwierzat.com/2020/03/30/761/>

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai

- Europos konvencija dėl eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos (1986). *Valstybės žinios*, 2007, 49-1883.
- Europos konvencija dėl gyvūnų apsaugos tarptautinio vežimo metu (1968). *Valstybės žinios*, 2004, 40-1295.
- Europos konvencija dėl namuose laikomų gyvūnų apsaugos (1987). *Valstybės žinios*, 2004, 80-2839.
- Europos konvencija dėl skerdžiamų gyvūnų apsaugos (1979). *Valstybės žinios*, 2004, 40-1296.
- Europos konvencija dėl ūkinės paskirties gyvūnų apsaugos (1976). *Valstybės žinios*, 2004, 40-1293.
- Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. *OL* 2012 C 326.

Lenkijos Respublikos teisės aktai

- 1997 m. balandžio 2 d. Lenkijos Respublikos Konstitucija (Dz. U. Nr. 78, 483 punktą su pakeitimais).
- 2001 m. balandžio 27 d. Aplinkos apsaugos įstatymas (suvestinis tekstas: Dz. U. 2020, 1219).
- 2004 m. balandžio 16 d. Gamtos apsaugos įstatymas (Dz. U. 2021, 1098).
- 1997 m. rugpjūčio 21 d. Gyvūnų apsaugos įstatymas (suvestinis tekstas: Dz. U. 2020, 638).
- 1996 m. rugsėjo 13 d. Įstatymas dėl švaros ir tvarkos palaikymo gminose (suvestinis tekstas: Dz. U. 2021, 888).
- 1990 m. kovo 8 d. Įstatymas dėl gminų savivaldos (suvestinis tekstas: Dz. U. 2019, 506).
- 1994 m. liepos 7 d. Statybos įstatymas (suvestinis tekstas: 2003 m. Įstatymų leidinys Nr. 207, 2016).
- 2000 m. rugsėjo 9 d. Įstatymas dėl civilinių sandorių apmokestinimo (suvestinis tekstas: Dz. U. 2020, 815).
- 1991 m. liepos 26 d. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (suvestinis tekstas: 2021 m. Įstatymų leidinys (Dz. U.), 1128).
- 1928 m. kovo 22 d. Lenkijos Respublikos Prezidento potvarkis dėl gyvūnų apsaugos (1932 m. Įstatymų leidinys, 42, 471, su pakeitimais).
- 2011 m. rugpjūčio 3 d. aplinkos ministro įsakymas „Dėl gyvūnų rūšių, pavojingų žmonių gyvybei ir sveikatai“ (Teisės aktų leidinys (Dz. U.) 173, 1037).

Specialioji literatūra

- Bentham J. (1958). *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, vertė B. Nawroczyński. Warszawa: PWN.
- Białocerkiewicz J. (2005). *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*. Torun: TNOiK leidykla.
- Bieluk J. (2020). Rzeką jako osobą prawną. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2(29), 11–23.
- Chmielarz-Grochal, A., Sulkowski J. (2021). O potrzebie świadomej konstytucjonalizacji statusu zwierząt. *Państwo i Prawo*, 9, 3–23.
- Daniłowicz W. (2020). Teoria etyczna J. Benthama a dereifikacja i prawa zwierząt. *Studia Prawnicze*, 1(221), 7–27.
- Elżanowski, A., Pietrzykowski, T. (2013). Zwierzęta jako nieosobowe źródła prawa. *Forum Prawnicze*, 1, 18–27.
- Grabowska B. (2014). Zmiany relacji człowiek–zwierzę, czyli cena postępu. *Kultura i Wartości*, 2, 105–120.
- Holownia, S. (2018). *Boskie zwierzęta*. Kraków: Znak.
- Kuszelewicz, K. (2019). *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kuszelewicz, K. (2021). *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Łętowska, E. (1997). Dwa aspekty praw zwierząt, dereifikacja i personifikacja. A. Szpunar (red.), *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku części Prof. B. Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*. Łódź: Łódzkiego uniwersiteto leidykla.
- Linzey, A. (2010). *Teologia zwierząt*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Nazar, M. (2002). Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne. In: M. Mozgawa (red.), *Prawna ochrona zwierząt*. Lublin: Oficyna Wydawnicza VERBA.
- Pietrzykowski, T. (2005). *Prawa zwierząt*. T. Pietrzykowski, *Etyczne problemy prawa*. Katowice: Naukowa Oficyna Wydawnicza.
- Pietrzykowski, T. (2007). *Spór o prawa zwierząt. Etyczne problemy prawa*. Katowice: Sonia Draga.
- Pietrzykowski, T. (2019). Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt. *Studia Prawnicze*, 1(217), 5–26, <https://doi.org/10.37232/sp.2019.1.1>
- Probuka, D. (2013). *Filozoficzne podstawy idei praw zwierząt*. Krakow: Universitas.
- Regan, T. (1983). *The Case for Animal Rights*. Berkeley: University Press of California.
- Singer, P. (2018). *Wyzwolenie zwierząt*. Warszawa: Marginesy leidykla.
- Uglorz, M. (2010). *Ekologiczne wątki w biblijnej historii zbawienia*. Belsko-Biała: Augustana.

Teismų praktika

Lenkijos Respublikos teismų praktika

Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2004 m. balandžio 27 d. nutarimas P16/03, OTK-A 2004/436.
Vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gruodžio 7 d. sprendimas II OSK 1443/05.
Vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 24 d. sprendimas II FSK 2219/09.
Vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 31 d. sprendimas II FSK 77/10.
Vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 3 d. sprendimas II OSK 1628/11.
Vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 13 d. sprendimas II OSK 1492/12.
Vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. kovo 12 d. sprendimas II OSK 1066/17.
Vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. gegužės 26 d. sprendimas III OSK 510/21.
Gdanskos vaivadijos administracinio teismo 2020 m. lapkričio 18 d. sprendimas II SA/Gd 219/20.
Krokuvos vaivadijos administracinio teismo 2019 m. rugsėjo 26 d. sprendimas II SA/Kr 795/19.
Krokuvos vaivadijos administracinio teismo 2019 m. spalio 25 d. sprendimas II SA/Kr 547/19.
Lodzės vaivadijos administracinio teismo 2004 m. kovo 17 d. sprendimas I SA/Łd 311/03.
Lodzės vaivadijos administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 6 d. sprendimas II SA/Łd 1105/14.
Opolės vaivadijos administracinio teismo 2019 m. sausio 22 d. sprendimas II SA/Op 522/18.
Poznanės vaivadijos administracinio teismo 2013 m. birželio 6 d. sprendimas IV SA/Po 165/13.
Poznanės vaivadijos administracinio teismo 2018 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas IV SA/Po 332/18.
Poznanės vaivadijos administracinio teismo 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas II SA/Po 340/20.
Šečino vaivadijos administracinio teismo 2021 m. vasario 25 d. sprendimas SA/Sz 838/20.
Varšuvos vaivadijos administracinio teismo 2019 m. spalio 16 d. sprendimas VIII SA/Wa 469/19.
Varšuvos vaivadijos administracinio teismo 2020 m. lapkričio 6 d. sprendimas IV SA/Wa 1258/20.
Varšuvos vaivadijos administracinio teismo 2020 m. spalio 1 d. sprendimas IV SA/Wa 665/20.

From Legal Protection towards Animal Rights: Between Moral and Legal Consciousness. Evolution of Approach on the Example of Administrative Case Law

Anna Kalisz

(Maria Curie-Skłodowska University (Poland))

Dorota Pawlicka

(Supreme Administrative Court of Poland (Poland))

S u m m a r y

The aim of the article is to analyse the possibility and necessity of empowering animals as ‘non-personal’ legal subjects under Polish Law, by indicating the relevant Case Law (of ordinary and, mainly, administrative courts).

The research assumption is the statement that, although Administrative Case Law contains elements of a fairly progressive approach that results in an interpretation of the applicable provisions on the protection and (rudimentarily regulated) animal rights, the currently existing provisions are far from sufficient and leave quite a lot of room for a very flexible interpretation. This may lead not solely to an animal-friendly interpretation, but also to abuses against them. Therefore, postulated amendments concerning constitutional protection of animal rights deserve attention, as they would be important for the systemic interpretation of Law.

The research subject is both philosophical and legal literature, as well as Case Law. The main method is the logico-linguistic analysis (with some elements of historical and comparative approach) of texts on philosophy, including legal philosophy and ethics, as well as the analysis of Case Law. The research findings have a mixed, descriptive-and-normative character, while the above combination of ethics, legal theory, and legal practice not only manifests the evolution of the approach to the titular matter, but also makes an original contribution to jurisprudence as a scientific discipline.

Nuo gyvūnų teisinės apsaugos iki savarankiškų jų teisių – tarp moralinės ir teisinės sąmonės. Besikeičiantis požiūris remiantis administracinių teismų praktika

Anna Kalisz

(Marijos Kiuri-Sklodovskos universitetas (Lenkija))

Dorota Pawlicka

(Lenkijos vyriausiasis administracinis teismas (Lenkija))

S a n t r a u k a

Straipsnio tikslas – išanalizuoti galimybes ir poreikį Lenkijos teisėje suteikti gyvūnams, kaip teisės subjektams „neasmenims“, subjektiškumą ir nurodyti atitinkamą teismų (bendrosios kompetencijos ir daugiausia administracinių teismų) praktiką.

Tyrimo prielaida yra teiginys, kad nors administracinių teismų praktikoje yra gana progresyvaus požiūrio elementų, kurie lemia taikomų nuostatų dėl gyvūnų teisių apsaugos ir (elementariai reglamentuotų) gyvūnų teisių aiškinimą, esamos nuostatos toli gražu nėra pakankamos ir palieka gana daug erdvės labai lanksčiam aiškinimui. Tai gali lemti ne tik gyvūnams palankų aiškinimą, bet ir piktnaudžiavimą jų atžvilgiu. Todėl postuluojamais pataisais, susijusiais su konstitucine gyvūnų teisių apsauga, yra vertos dėmesio, nes jos būtų svarbios sisteminiam teisės aiškinimui.

Tyrimo objektas – tiek filosofinė, tiek teisinė literatūra, taip pat teismų praktika. Pagrindinis metodas – loginė-lingvistinė filosofijos, įskaitant teisės filosofiją ir etiką, tekstų analizė (su tam tikrais istorinio ir lyginamojo požiūrio elementais), taip pat teismų praktikos analizė. Tyrimo rezultatai yra mišrus, aprašomojo ir normatyvinio pobūdžio, o minėtas etikos, teisės teorijos ir teisinės praktikos derinys atskleidžia tiek požiūrio į nominalaus klausimą raidą, tiek yra originalus indėlis į jurisprudenciją kaip mokslinę discipliną.

Habil. dr. Anna Kalisz yra Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto Teisės ir administravimo fakulteto Informacinių technologijų teisės ir teisės profesijų katedros docentė, habilituota teisės mokslų daktarė. Mokslinių interesų sritys – teorija ir filosofija, teisės aiškinimas (daugiausia Europos Sąjungos teisės), žmogaus teisės, alternatyvus ginčų sprendimas (ypač mediacija).

Hab. Dr. Anna Kalisz is an Assistant Professor/PhD at the Department of Information Technology Law and Legal Professions, Faculty of Law and Administration, Maria Curie-Skłodowska University. Her areas of scientific interests include the theory and philosophy of Law, legal interpretation (mainly of the European Union law), human rights, alternative dispute resolution (particularly mediation).

Dorota Pawlicka dirba Lenkijos vyriausiajame administraciniame teisme.

Dorota Pawlicka works serves at the Supreme Administrative Court of Poland.